

Asia: VN/25975/2021

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta laiksi potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista

Lausunnonantajan lausunto

1. Edistääkö hallituksen esitysluonnos nykyistä paremmin potilaan sekä sosiaalihuollon ja varhaiskasvatuksen asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista?

Aluehallintovirastot toteavat, että toiminnan kansallinen yhtenäistäminen, lakiin kirjatut potilas/sosiaaliasiavastaavien riittävä määrä, riippumattomuus, kelpoisuusvaatimukset sekä se että potilas/sosiaaliasiavastaava ei enää voi toimia samanaikaisesti palvelun antajana, edistävät potilaan ja asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista.

2. Onko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän järjestämänä? (2 ja 3 §)

Aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan toiminnan järjestäminen pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS -yhtymän toimesta on tarkoituksenmukaista, mutta eri sektoreiden (julkinen/yksityinen) potilaiden/asiakkaiden yhdenvertainen palvelu saattaa olla haastavaa toimintakentän laajuuden vuoksi.

3. Onko potilasasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa erikseen

- a. valtion mielisairaaloissa**
- b. Puolustusvoimien terveydenhuollossa**
- c. Vankiterveydenhuollossa**
- d. Työterveyslaitoksessa? (4 §)**

Näiden laitosten toiminnan erityispiirteiden vuoksi aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan on tarkoituksenmukaista, että potilasasiavastaavien toiminta järjestetään niissä jatkossa erikseen

4. Ovatko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riittävyttä ja vastuuhenkilön nimeämistä koskevat säännökset tarkoituksenmukaisia? (2 § 4 momentti, 4 § 4 momentti)

Aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan säädökset potilas/sosiaaliasiavastaavien riittävydestä ja vastuuhenkilön nimeämisestä ovat pääosin tarkoituksenmukaisia. Perustelumuioston laskelma tarvittavasta vastaavien määrästä on arvioitu julkisen sektorin ja parin suuren yksityisen toimijan saamien yhteydenottojen perustella huomioimatta pienten yritysten ja ammatinharjoittajien potilaiden yhteydenottoja, jolloin tarvittava määrä voi olla nyt arvioitua suurempi.

Valvojan viranomaisen olisi tarpeen toiminnan käynnistyttyä arvioida resurssin riittävyttä, mutta miten tämä käytännössä toteutettaisiin ja lisääntykö reaktiivinen valvonta?

Vastuuhenkilöiden saatavuus voi olla haasteellista laaja-alaisten koulutus- ja osaamisvaatimusten vuoksi.

5. Turvaako esitys riittävästi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden? (2 § 3 momentti, 4 § 3 momentti, 5 §)

Aluehallintovirastojen mielestä esitys turvaa pääosin potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden. Jotta potilas/sosiaaliasiavastaavat voisivat vapaasti nostaa esiin epäkohtia ja kehittämiskohteita toiminnassa, olisi laissa hyvä olla nimenomainen maininta vastatoimien kiellosta. Nyt lain perusteluissa on vain maininta, ettei asiavastaaviin saa kohdistua epäsuotuisia seuraamuksia.

6. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön kelpoisuutta koskeva säännös tarkoituksenmukainen? (6 §)

Aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan säännös on tarkoituksenmukainen, koska sillä vahvistetaan potilas/sosiaaliasiavastaavien osaamista ja palvelun laatua. Sosiaaliasiavastaavan koulutusvaatimuksena olisi hyvä olla laillistettu sosiaalityöntekijä. Ongelmaksi voi kuitenkin muodostua tehtäviin soveltuvan henkilöstön maanlaajuinen saatavuus

7. Onko esityksessä huomioitu asianmukaisesti asiakkaiden kielelliset oikeudet? (7 §)

Aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan asiakkaiden kielelliset oikeuden on huomioitu asianmukaisesti, mutta 7 §:n 1 momentin muotoilu viittauksineen on vaikeaselkoinen.

8. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön tehtävät määritelty tarkoituksenmukaisesti? (8 §)

Esityksen mukaan vastuuhenkilön tulisi tehdä yhteistyötä eri sosiaali- ja terveydenhuollon ja varhaiskasvatuksen viranomaisten ja palveluntuottajien kanssa asiakkaan ja potilaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi. Potilasasiavastaavan tulisi aktiivisesti tiedottaa potilaita heidän potilaslain mukaisista oikeuksistaan saavutettavalla tavalla. Esityksessä tuodaan esille myös, että hyvinvointialueen olisi tiedotettava potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminnasta asukkailleen ja julkaistava potilasasiavastaavien, sosiaaliasiavastaavien ja vastuuhenkilön nimet ja yhteystiedot internetissä sekä muilla saavutettavilla tavoilla. Aluehallintovirastojen näkemyksen mukaan vastuuta tiedottamisesta ja yhteistyön toteuttamisesta tulisi antaa myös palvelun tuottajille itselleen.

Kantelun tekemiseen on huonosti saatavissa apua muualta, joten olisi hyvä, jos sosiaaliasiavastaavien tulisi tarvittaessa avustaa myös

kantelun tekemisessä.

8 §:n perusteluissa todetaan: ”Sosiaaliasiavastaava ei voisi myöskään ilman laillista edustusta tai valtuutusta avustaa asiakkaan puolesta toimivaa henkilöä muistutuksen teossa, vaikka sosiaalihuollon asiakaslain 23 §:n mukaan asiakkaan omainen tai muu läheinen voikin itse tehdä muistutuksen tietyissä tilanteissa” ja potilasasiavastaavan kohdalla perusteluissa todetaan: ”Jollei omainen ole potilaan laillinen edustaja tai hänen valtuuttamansa, potilasasiavastaava ei voi kuitenkaan kirjata omaisen kertomia potilasta koskevia henkilötietoja eikä esimerkiksi avustaa omaista potilaan hoitoa koskevan muistutuksen tekemisessä, vaan henkilön edustaminen potilasasiavastaavan palveluissa edellyttää tällöin laillista edustusta” Monilla niistä asiakkaista, jotka eivät itse kykene muistutusta tekemään, ei ole edunvalvojaa tai edunvalvontavaltuutettua, eivätkä he välttämättä kykene antamaan valtuutustakaan toiselle henkilölle. Jos muiden omaisten avustaminen muistutuksen tekemisessä rajataan pois, on vaarana, että osa tarpeellisista muistutuksista jää tekemättä.

Esityksessä todetaan, että asiamiehen tehtävänä on toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi. Olisi hyvä myös selkiyttää, mikä on tämän toiminnan ja varsinaisen asiamiehenä toimimisen välistä eroa eli kuinka pitkälle potilasasiavastaava tai sosiaaliasiavastaava voi avustamisessa mennä.

Aluehallintovirastot näkevät toiminnan seurantavelvoitteen tarpeellisena ja olisi hyvä, jos se pitäisi toimittaa myös aluehallintovirastoille.

9. Ovatko rekisterinpitoa ja henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset asianmukaiset ja tarkoituksenmukaiset? (9 – 12 §)

Pääsääntöisesti kyllä. Tärkeää on, että tietoa kerätään ja tallennetaan yhdenmukaisesti. Haasteeksi voi tulla epämääräiset ja nimettömät yhteydenotot.

On hyvä, että potilas/sosiaaliasiavastaavalle saapuneet ja heidän laatimansa asiakirjat olisi pidettävä erillään rekisterinpitäjän muista asiakirjoista, koska palvelujen käyttäjien on tärkeää saada asioida asiamiehen kanssa luottamuksellisesti ilman, että palvelujen järjestäjätaho tai palvelutuotanto saa asiasta tiedon.

10. Ovatko potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava –nimikkeet sopivat potilasasiamiesten ja sosiaaliasiamiesten uusiksi nimikkeiksi?

Loppuliite ”vastaava” mielletään helposti kokonaisuudesta ja toiminnasta vastuun kantamiseksi, joten voidaan sekoittaa varsinaisesta toiminnasta vastuuta kantaviin. Parempi voisi olla ”neuvoja” päätteinen termi (esim. potilasoikeusneuvoja, sosiaalihuollon asiakasoikeusneuvoja) koska se potilaan ja asiakkaan näkökulmasta tuo selvemmin esiin toimijan pääasiallisen tehtävän. Neuvontaa sekä potilaita ja asiakkaita vartenhan toiminta on ensisijaisesti järjestetty.

11. Vapaamuotoiset huomiot

Hallituksen esitysluonnos yhdenmukaista nykyistä potilas- ja sosiaaliasiameistoimintaa monella tavalla. Toiminnassa syntyvät asiakirjat, niiden käsittely ja rekisterin pito mahdollistavat ensimmäistä kertaa valtakunnallisen tilastoinnin ja tuovat tätä kautta mahdollisuuden tiedolla johtamiseen. Tällä hetkellä kaikilla ei ole käytössään edes tietojärjestelmää. Yhteisen tietojärjestelmän luominen vaatisi myös valtakunnallista koordinoitua ja sen rahoitusta, mikä mahdollistaisi lain realistisen toimeenpanon.

Esitysluonnos korostaa toiminnan riippumattomuutta ja päätoimisuutta ja edellyttää myös kansallista rekisteriä (Valvira), jossa olisivat tiedot sosiaali- ja potilasasiavastaavista. Lakiluonnos uudistaisi sosiaali- ja potilasasiavastaavien toimintaa yhdenmukaistamalla nimikkeitä ja muuttamalla ne asiamiehistä asiavastaaviksi (sukupuolineutraalit nimikkeet), yhdenmukaistamalla kelpoisuusvaatimuksia, määrittelemällä tehtävät nykyistä tarkemmin, tuoden raportointiveloitteen myös potilasasiamiehelle, korostamalla toiminnan riippumattomuutta ja määrittelemällä toiminnan järjestäjäksi hyvinvointialueen. Kaikki tämä toisi toimintaan läpinäkyvyyttä ja parantaa asiakkaiden/potilaiden oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta asuinkunnasta riippumatta

Valvontaa koskevasta pykälästä (13 § 1 mom) jää epäselväksi

koskeeko viranomaisvalvonta vain sosiaali- ja potilasasiavastaavan

palvelujen järjestämistä, vai voidaanko valvoa myös yksittäisen

sosiaali- tai potilasasiavastaavan toimintaa eli palvelun tuottamista.

Perusteluissa on selvästi kuitenkin se, että tällöin ei ole kyse

ammattihenkilövalvonnasta. Jos valvontaa voidaan kohdentaa myös yksittäisen sosiaali- tai potilasasiavastaavan toimintaan, voi ongelmaksi muodostua se, ettei vastaavien tehtäviä määritellä yksityiskohtaisesti, eikä niistä ole olemassa esimerkiksi laatusuosituksia tai vastaavaa.

HE-luonnoksessa todetaan, että toiminta on julkinen hallintotehtävä. Vaikka tähän saakka tehtävää on voitu ostaa myös yksityisiltä toimijoilta, olisi tässä yhteydessä myös ja juuri siksi hyvä ollut monipuolisesti arvioida, onko kyseessä sellainen toiminta, joka lailla tai lain nojalla voidaan siirtää muun kuin viranomaisen toteuttamaksi. Vaikka toiminnassa ei tehdä asiakasta sitovia yksipuolisia päätöksiä, neuvonta perusoikeuksien, potilaan oikeuksien ja asiakkaan oikeuksien käyttämisessä on luonteeltaan kuitenkin vaativaa ja oikeuksien toteutumisen kannalta merkityksellistä. Tulisi siis harkita, onko rikosoikeudellisen virkavastuun sisällyttäminen tehtävään riittävää vai tulisiko tehtävä rajata vain virkasuhteessa olevan henkilön toteuttamaksi. Jos vastuuhenkilö ei itse osallistu toiminnan tuottamiseen (palvelut esim. ostetaan yksityiseltä) voi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminnan vastuuhenkilön tehtävien hoito vaikeutua.

Miten huomioidaan nyt voimassa olevien potilasasiamies- tai sosiaaliasiameistoimintaa koskevien sopimusten päättäminen/lakkaaminen?

Yksityiskohtaisten perustelujen mukaan laki on suunniteltu tulemaan voimaan 1.1.2024 eli samaan aikaan kuin valvontalaki. Nouseeko käytännön ongelmaksi valvontalain siirtymäsäännökset, joiden mukaan julkisia palveluntuottajia ei vielä rekisteröitäisi 1.1.2024 alkaen, ts. tuolloin ei vielä olisi Soterissa esim. hyvinvointialueiden palveluntuottajia, joille näitä potilas- ja sosiaaliasiavastaavia voisi merkitä? Vai muodostavatko tiedot asiavastaavista kokonaan oman osionsa Soterissa?

Tarkoitetaanko potilas- ja sosiaaliasiavastaavien toiminnan viranomaisvalvonnalla pelkästään ko. palvelujen järjestämisen valvontaa, vai voidaanko 13 §:n nojalla valvoa myös yksittäisen asiavastaavan toimintaa? Entä mikä on hyvinvointialueiden velvollisuus valvoa yksittäisten asiamiesvastaavien toimintaa? Lain perusteluissa (koskien 13 §:ää) todetaan näin: "Uuden valvontalain on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2024 alusta. Ehdotettavan lain mukaan aluehallintovirastot ja Valvira ohjaisivat ja valvoisivat julkista ja yksityistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä sosiaaliasiavastaavien ja potilasasiavastaavien toiminnan järjestämistä kuten nykyisinkin." Ts. perusteluissa viitataan ainoastaan asiavastaavien toiminnan järjestämisen valvontaan (ei itse palvelun sisällön valvontaan).

Sosiaali- ja potilasvastaaville olisi hyvä säätää velvollisuus tehdä epäkohtailmoitus

aviin / Valviraan, mikäli havaitsee asiakas- tai potilasturvallisuutta vaarantavia

seikkoja, esim. riittämätön henkilöstömäärä, virheelliset menettelyt jne.

Saxén Ulla
Aluehallintovirastot